

Melléknévi igenév → melléknév szófajváltás -ó/-ő képzős szavaink körében

1. Bevezetés

1.1. „A melléknévi igenév → melléknév változás lassú, szakaszos; s bár egyirányú folyamat, nem érezhető benne a következetes előrehaladás. Sőt, mintha igyekeznénk kihasználni azt, hogy a folyamat (akár aktuálisan is) rengeteg átmeneti jellegű szóegyedet termel ki: a melléknévi igenév–melléknév komplex jelentésű szavak mintha megállnának a változás egy bizonyos szakaszában. A kettős funkciójú, igenévi és melléknévi szóegyedek igen hasznosnak bizonyulnak, elsősorban az irodalmi nyelvben, mert tömörítő, jelentéssűrítő hatásuk még az igenevekenél is erősebb. Lásd TOMPA példáit: *A cselédség engedelmességhez szokottabb volt...; ...vezérre hallgatóbb hadak soha nem voltak; ... alig válaszolhatott volna emlékezetbe ragadóbb sorokat, aki valaha a legutánatáncolóbb szolgája volt* (1958: 106). E példák tipikusaknak egyáltalán nem nevezhetők, a célt azonban rendkívül jól szolgálják. Használatuk így legfeljebb a nyelvi elemzőknek okoz gondot.” — írja LENGYEL KLÁRA igenevekkel kapcsolatos tanulmányának a melléknévesüléssel foglalkozó fejezetében (2000: 42).

Jelen tanulmányban e folyamatról kívánok szólni, kiemelve a melléknévi igenevek–melléknévek köréből az -ó/-ő képzős szavak csoportját (az ó/-ő, -t/-tt, -andó/-endő és -ható/-hető képzős szavak együttes vizsgálata jócskán szétfeszítené a terjedelmi kereteket). Megkísérlem kiválasztani azokat a szóegyedeket, amelyek már inkább melléknévnek, mintsem igenévnek tekinthetők. Nem foglalkozom viszont azokkal a melléknévekkel, melyek igenévi eredetűek ugyan, de melléknévvé váltak (mert igei alapszavuk elhomályosult, esetleg a származék alaktani vagy jelentéstani tekintetben eltávolodott tőle): például *forró, buzgó, méltó* stb. Ezek leíró szempontból egyértelműen melléknévnek tekinthetők, s a szakirodalom is annak tartja őket (vö. TEMESI 1961–1962: 229–30, A. MOLNÁR 1991).

Vizsgálataimhoz ezúttal is annak a korpusznak az adatait használtam fel, amelyre évkönyvünk korábbi számaiban hivatkoztam.

1.2. „Mielőtt a melléknévi igenevek mondatbeli szerepéről szólnánk, tisztázunk kell egy fontos kérdést. Egyáltalán mely szavakat vehetünk be vizsgálódá-

sunk körébe? Meddig számít egy *-ó/-ő* vagy *-t/-tt* képzős szó melléknévi igenévnek — és nem melléknévnek?” — ezt a kérdést tettem fel évkönyvünk tavalyi, Nyirkos István tiszteletére megjelent számába írott cikkemben. E tanulmányban részletesen összefoglaltam a kérdéssel kapcsolatos szakirodalmi megjegyzéseket (SZILASSY 2003: 593–7). Most csak az ott is közölt összefoglaló táblázat segítségével elevenítem fel azokat a szempontokat, amelyek segítségével e kérdés (többé-kevésbé s minden szóegyed esetében minden szempont érvényesítésével) eldönthető:

Szempont	melléknévi in.	melléknév
az alapige vonzatát megtartja	+	–
állítmányként szerepelhet	ritkán	+
<i>-n, -ul/-ül</i> ragos határozóként szerepelhet	ritkán	+
a cselekvés lefolyására utaló módhatározója lehet	+	–
fokozható	–	+
<i>-ság/-ség</i> szófajváltó képzővel tovább képezhető	–	+
az alapige jelentéséhez képest elvontabbá válik	ritkábban	gyakrabban
ha igekötős ige, elválk az igekötője	+	–
lelki ráhatást fejez ki + perfektiváló igekötője van	+	–
elvégezhető a szerkezet igei transzformációja	+	–
a kérdésem szó helyettesíthető melléknévvvel	–	+
toldaléka előhangzós változatban szerepel	–	+

1.3. A továbbiakban először is néhány példát mutatok be. A példatárba olyan szóegyedeket vettem fel, amelyek vizsgált szövegeimben a melléknévvé válás fontos, markáns és jól érzékelhető tulajdonságait mutatják: a mondatban vagy állítmányi, vagy mód- és állapotféle határozói funkcióban szerepelnek (bár e szerepeket melléknévi igenevek is betölthetik, de csak ritkán; inkább a melléknévekre jellemzőek), illetőleg felveszik (mert melléknévvé válva felvehetik) a középfok vagy a felsőfok jelét. Majd részletesen megvizsgálom a példatárban közölt szóegyedeket, hogy a fenti kritériumrendszer alapján valóban (minden szempontból) melléknévként viselkednek-e. Az összegzésben kísérletet teszek a melléknévi sajátságokat mutató *-ó/-ő* képzős szavak csoportosítására.

2. Példatár

Itt azokat a szavakat sorolom fel, amelyek több (legalább két) szempontból is melléknévszerűen viselkednek. A korpuszban található összes példát megemlítem, jelezve ezzel azt, hogy nem egyszeri, aktuális szófajváltással van dolgunk. Mivel a fokozhatóság külön kritérium, a fokjeles alakok esetében nem fogok külön utalni a mondatbeli szerepre (egyes fokjeles alakok tudniillik egyben az állítmányi vagy mód- és állapotféle határozói funkciót is betölthetik). A mód- és állapotféle határozói funkciókra az egyszerűség kedvéért csak a *határozó* terminussal utalok. Amennyiben az itteni példamondatokat később is idézem, a for-

rást csak itt, a példatárban tüntetem fel, a lelőhelyet a továbbiakban már nem fogom még egyszer megjelölni.

2.1. Állítmányként, határozóként és fokjeles alakban szerepelnek

2.1.1. csábító

Állítmány: *Ám bármennyire csábítóak is az egyiptomiakkal összehasonlíthatatlan tiszteletdíjak* (ÉS 8); *Hongkong belvárosa ... fülledt és csábító* (MN 12); *A vallási kiválasztottság hite sokak számára lehet csábító* (MN 23). Határozó: *alvilágból károgó hang, csábítóan rámkialt* (Orbán O.: SzV 297). Fokjellel, középfok: *a félelmetes múlt egyre csábítóbb lesz* (Kosztolánczy T.: Körk. 167).

2.1.2. döntő

Állítmány: *nemkülönben amennyire döntő itt a gesztus szerepe, nyomokban sem gesztusfestészet az övé* (ÉS 16). Határozó: *E képzet kialakulását döntően befolyásolhatta a párizsi Sacré Coeur* (VM 8); *s ez döntően hatott a délután hangulatára* (Szabó M.: Körk. 244); *amely mind indítékaiban, mind eredményeiben döntően befolyásolja a megújulási képességet* (ÉS 5); *mely szerint földi életünk alakulása döntően fontos* (MN 38); *döntően fontos, hogy mit kezdünk vele* (MN 38); *döntően csak akkor engedélyeznek majd ilyen műtéseket, ha...* (Nsz. 14). Fokjellel, középfok: *A szakemberek arról vitatkoztak, hogy a viselkedés és az értékrend kialakulásában a születésnek avagy a nevelésnek döntőbb-e a szerepe* (ÉT 1256).

2.1.3. elképesztő

Állítmány: *Elképesztő volna, ha kiderülne, hogy...* (VM 140); *Elképesztő... — olvasni kezdte a szinopszist* (VM 220). Határozó: *hogyan vált a raj elképesztően érdekes ... kísérleti laboratóriummá* (ÉS 8); *A forradalom viszont mai szemmel elképesztően baloldali világesemény volt* (Nsz. 7); *Elképesztően sokan érdeklődtek utána, hogy meglett-e* (Nsz. 9). Fokjellel, középfok: *A túloldalon még elképesztőbb nagyságú előcsarnokba jutott* (VM 134); illetve felsőfok: *Felháborítóan összevissza van ez, és bizony a legelképesztőbb szegénységben* (EP 10).

2.1.4. feltűnő (föltűnő)

Állítmány: *E témában különösen feltűnő volt a legutóbbi futball EB-ről szóló beszámoló ... angolbarát jellegével és a német csapat kirívóan legbotlábúbb tagjainak magasztalásával* (MN 40); *Megint: a kritika végezte a dolgát, s ez feltűnő* (EP 26); *Az mindenesetre föltűnő, mennyire ritka a „nyelvben gondolkodás” magától értetődősége* (EP 27); *Feltűnő az is, hogy...* (EP 34). Határozó: *Egy vékony és feltűnően magas hivatali ember intett Miskunak* (Balázs J.: Körk. 36); *Szőke, feltűnően jól ápolt, harminc fölötti nő követi* (Horváth P.: Körk. 104); *Ennek halvány reménye egy pillanatra felködlik a Marhással való feltűnően gyors harmonizálásban* (Csurka I.: Riv. 9); *Derekán feltűnően csinos krokodilbőr öv* (Dancs I.: Riv. 92); *némelyik alkotó megkésve és nem túl feltűnően, de mégiscsak bejuthatott a szellemi javak nemzetközi piacára* (ÉS 8);

feltűnően hasonlít Thomas Andersre (MN 20); *Feltűnően* csinos, rendkívül ápolat, szép arcú nő szállt fel (NL 3); *Ne rágózzunk és ne viselkedjünk feltűnően* (NL 17); *A ruhák feltűnően* anyagtakarékosak (NL 33); *a részvételi díj itt feltűnően* alacsony (NL 47). Fokjellel, közép fok: *Annál feltűnőbb, hogy...* (MN 39); illetve felső fok: *ahol a legfeltűnőbb ez az elkülönülés.* (MN 22).

2.1.5. idegesítő

Állítvány: *Az egész rokonság a nyakamra járt, csak ők a szüleimmel ellentétben tréfálkozva tették, de így is eléggé idegesítő volt* (Szijj F.: Körk. 264). Határozó: *aki ... egyszerre idegesítően zárkózott és idegesen barátságos* (MN 30). Fokjellel, felső fok: *McGuire legidegesítőbb szokása az volt, hogy közbeszólt* (VM 43).

2.1.6. kedvező

Állítvány: *Az ő lehetőségeihez képest a Quinipiac College ajánlata igen kedvező volt* (VM 282); *ravaszkodj és vitorlazzál, ha kedvező a széljárás* (Parancs J.: SzV 306). Határozó: *amely a falvak helyzetét kedvezően érinthetné* (ÉT 1261); *ami gazdaságunk megítélését kedvezően befolyásolta* (Nsz. 12). Fokjellel, közép fok: *Csak elér egy-két jobb jegyet, akkor majd kedvezőbben fest az összkép* (VM 168); *egyúttal hajtson rá, hogy valamivel kedvezőbb munkalehetőségekhez juthasson óraadóként* (VM 302); *Így akarja kedvezőbb színben feltüntetni?* (Eörsi I.: Riv. 168); *Kedvezőbb békekötést szerettünk volna elérni* (Gosztonyi J.: Riv. 236); *Nem reagált kedvezőbben az elnök akkor sem* (MN 16); *mikor kerülne kedvezőbb pozícióba* (Nsz. 23); *Több pihenés, kedvezőbb ár* (NL 29); illetve felső fok: *A saját sorsukról a diákok, vállalkozók ... gondolkodnak a legkedvezőbben* (Nsz. 20); *Nem kockáztathatjuk meg, hogy fénytelen, töredezett, esetleg erősen hulló hajunk miatt ne a legkedvezőbb vélemény alakuljon ki rólunk* (NL 29).

2.1.7. kitartó

Állítvány: [A Vízöntő típus] *Jó fejű, kitartó, megbízható* (VM 236); *Lényegtelen az, hogy az ember szorgalmas? Kitartó?* (Dancs I.: Riv. 107); *melynek harapása különösen erős és kitartó* (ÉS 11). Határozó: *Rom kitartóan igyekezett megbékíteni* (VM 319). Fokjellel (közép fok): *A túsziúrás ... nem hevesen, de annál kitartóbban vérzik* (VM 142).

2.1.8. kiváló

Állítvány: *én is kiváló vagyok valamiben?* (Horváth P.: Körk. 127); *ebben is kiváló volt* (Tatay S.: Körk. 315); *az IQ-tesztjük egészen kiváló* (ÉS 1); *Szóval: az előzményekhez képest volt igazán jó ez a cikk, de persze azért önmagában is kiváló!* (MN 40); *Vizsla kan fedezne egy kölyökért, a kutya családja kiváló* (MN 47); *Tény, hogy az ... angol úr zenésznek is kiváló* (NL 15); *De a Salon Classic nemcsak kiváló, hanem esztétikai szempontból is élményt nyújt* (NL 53). Határozó: *A szőke nővér ... kiválóan és élvezettel főzött* (Szabó M.: Körk. 246); *márkaképviseletnek, bemutatóteremnek kiválóan alkalmas* (Nsz. 17). Fokjellel

(felsőfok): *amely a legkiválóbb írástudó hivatalnokok közül szelektált* (ÉS 7); *Bartók műveinek egyik legkiválóbb tolmácsolója volt* (NL 19).

2.1.9. megnyugtató

Állítmány: *nem volt egészen megnyugtató a biztosítása* (VM 250); *Szeretem az ilyen csendeket. Számomra megnyugtatóak, ennél fogva gondolatserkentőek* (Sigmond I.: Körk. 216); *És ebben csak az a tragikus, hogy tényleg megnyugtató [az eső]* (Sigmond I.: Körk. 219); *milyen megnyugtató, hogy az ő felesége egy közönséges, hétköznapi kislányt adott neki* (Szabó M.: Körk. 250); *Ez jó. Megnyugtató* (Gosztonyi J.: Riv. 281); *Ezért olyan kiismerhetetlen, végül is megnyugtató, felszabadító és — ez nem túlzás — katartikus számunkra a faktúrája* (ÉS 16). Határozó: *ami ezt az egész vacakolást megnyugtatóan lezárta volna* (MN 17); *Megnyugtatóan gyors és egyszerű válasz a bosszantó rovarproblémákra* (NL 50). Fokjellel (felsőfok): *A legmegnyugtatóbb ilyenkor csendben maradni* (Balázs J.: Körk. 33).

2.1.10. rettentő

Állítmány: *az is rettentő lesz* (Tandori D.: Körk. 284). Határozó: *Rettentően sajnálta, hogy így alakultak a dolgok* (VM 301); *Csatlós folyton új nótát javasol, rettentően büszke a sikerére* (Szántó P.: Körk. 258); *rettentően kínlódtam vele* (Tatay S.: Körk. 308); *Rettentően fáj a fogam* (Gosztonyi J.: Riv. 224); *Apropó, Jablonkai rettentően várta magát* (Gosztonyi J.: Riv. 265). Ez a szóegyed különösen érdekes, mert ragtalanul is képes fok-mérték határozói szerepet betölteni: *ez rettentő vicces lesz* (VM 273); *rettentő óvatosan közeledett Tör Aka felé* (ÉS 22); *Rettentő gyorsan beszélt* (EP 21). Fokjellel (középfok): *Történt már rettentőbb baleset* (Rózsa E.: SzV 363).

2.1.11. vonzó

Állítmány: *Amy ... fiatal, erős, vonzó, kegyetlen* (VM 303); *Anyám megfogalmazása ... diabolikusan vonzó* (Sigmond I.: Körk. 216); *Bármilyen vonzó és kalandos lenne is elindulni ebbe az irányba* (Csoóri S.: SzV 11). Határozó: *Vonzóan szép és elegáns jelenség Caroline, Monaco First Ladyje* (NL 30). Fokjellel, középfok: *Ettől csak vonzóbbá válik számomra* (Csurka I.: Riv. 73); illetve felsőfok: *hogyan megtalálja a legvonzóbb illátösszetételt* (NL 14).

2.2. Állítmányként és határozóként szerepelnek

2.2.1. bántó

Állítmány: *A bánata tehát kicsit se bántó* (Baranyi F.: SzV 42); *vajon rajtuk át / kevésbé bántó a napfogyatkozás?* (Döbrentei K.: SzV 129). Határozó: *Ez volt a jégkocka-automata, bántóan szabályos, gömb alakú jégdarabokat gyártott* (VM 123); *A világítás egyenletes, fehér, bántóan erős* (Nádas P.: Riv. 353).

2.2.2. borzasztó

Állítmány: *ez borzasztó, kibírhatatlan, elviselhetetlen* (VM 323); *olyan piaszagotok van, hogy az borzasztó* (Tar S.: Körk. 296); *[Sztálin halála] Borzasztó* (Eörsi I.: Riv. 195); *Az borzasztó, hogy istenem volt, és most csak káoszt érzek a*

helyén (Eörsi I.: Riv. 195); *Nem borzasztó?* (Gosztonyi J.: Riv. 251); **Borzasztó**, mennyire kaparja a torkomat ez a bagószag! (Szakonyi K.: Riv. 463); **Borzasztó**, amikor valaki ilyesmit feltételez rólam (NL 25). Határozó: *Maga a gondolat ugyanis, hogy feleségül veszem, már jó előre borzasztóan tetszett* (Kiss I.: Riv. 310); **Borzasztóan** nyugodt lettem. Érted? **Borzasztóan?** (Szakonyi K.: Riv. 467).

2.2.3. felháborító

Állítmány: *Kolosa szavai felháborítóak* voltak (Eörsi I.: Riv 168); *Ne üssön ... elég ... jaj ne ... felháborító* (Gosztonyi J.: Riv. 266). Határozó: *A popcsalád tele van ... balesetes gyermeknek definiálható, ám felháborítóan angyalarcú taggal* (MN 20); **Felháborítóan** összevissza van ez (EP 10).

2.2.4 felszabadító

Állítmány: *Ezért olyan kiismerhetetlen, végül is megnyugtató, felszabadító és ... katartikus számunkra a faktúrája* (ÉS 16). Határozó: *ez az egész gondolkodásra felszabadítóan hatna* (ÉS 7)

2.2.5. fenyegető

Állítmány: *A mosolya ... fenyegető* (NL 20). Határozó: *A kutya fenyegetően fölmordult a háttérben* (VM 207); *nézett a fiára fenyegetően* (Koppány Zs.: Kőr. 150); *Kolosa nem mocsan, Sajtos fenyegetően odalép hozzá* (Eörsi I.: Riv. 197); *FÉRJ (fenyegetően közeledve)* (Szakonyi K.: 485); *a nő öle halott anyám fenyegetően rám emelt ujjá* (Tornai J.: SzV 440)

2.2.6. gyümölcsöző

Állítmány: *Azt hiszem, mindkettejük számára rendkívül gyümölcsöző volna, ha megismerkednének* (VM 155). Határozó: *jót tenne a gyümölcsözően alakuló magyar–amerikai kapcsolatoknak* (VM 156).

2.2.7. hasonló

Állítmány: *Gondolkodása, erkölcsi és politikai felfogása valamikor Marhá-séhoz hasonló* volt (Csurka I.: Riv. 8); *Én már a föld alatt leszek földhöz hasonló* (Somlyó Gy.: SzV 375 és 378); *Én hasonló* volnék nőben (MN 47); *a rákos betegek lelki jellegzetességei nagyon hasonlóak* (NL 29). Határozó: *Öltözete rojtosságig nyűtt és piszkos; zakó és nadrág, valamint egy hasonlóan ormótlan, ócska bakancs* (Csurka I.: Riv. 7); *Közvetlenül a ház sarkánál egy félmagas, a ház állagához hasonlóan rozzant deszkakerítés kezdődik* (Csurka I.: Riv. 11); *Én hasonlóan spekulálok* (ÉS 6); *egy „ionsugárnyomot” hoznak létre az anyag felületén, a CD-ROM készítéséhez hasonlóan* (ÉT 1277); **Hasonlóan** megrázó élmény volt az afrikai út is (MN 33); **Hasonlóan** szeretne szerepet vállalni a mezőgazdasági nagyüzemek ... privatizációjában (Nsz. 12); *A burgonyatermesztők az idén — az almásokhoz hasonlóan — a túltermelés hatásaival küzdenek* (Nsz. 13); *Sok iskolához, egyetemhez hasonlóan lapunk Cserevakáció-rovata ... igyekszik feleleveníteni ezt a hagyományt* (NL 6); *meglehetősen sokan döntenek*

hasonlóan (NL 7); *Hitte volna, hogy egy hasonlóan egyszerű, egyértelmű és jó döntés a jövőjét is képes biztossá tenni?* (NL 68).

2.2.8. *ijesztő*

Állítmány: *Az állat randa és ijesztő* (ÉS 1); *ez az izzó és személyes gyűlölet a németek iránt legalábbis ijesztő* (ÉS 4); *Szinte ijesztő voltál* (NL 55). Határozó: *Ijlesztően sűrű fekete füstoszlop szállt az ég felé* (VM 282); *ijesztően hangzó latin szakkifejezésekkel indokolva leszázalékoltat* (Horváth P.: Körk. 114); *van benne máris valami távoli, valami ijesztően sose látott* (Szabó M.: Körk. 248); *a ... nagy és gazdag orosz prózairodalom nem a rosszul értelmezett alkuk és elhallgatások miatt hanyatlott-e meg olyan ijesztően* (Csoóri S.: SzV 12); *ijesztően és fojtogatón nyúl ki felénk egy / füstkar* (László Cs.: SzV 238); *ami elég ijesztően hangzik* (MN 43).

2.2.9. *ingerlő*

Állítmány: *ami azért és csak azért ingerlő, mert...* (EP 11). Határozó: *hogy jól érvényesüljön mindaz, ami ingerlően hat a másokra* (NL. 17).

2.2.10. *kitűnő*

Állítmány: *Kitűnő az éghajlat* (VM 288); *Kicsit eluntam már a válaszaimat (pedig kitűnők a kérdések)* (E 31). Határozó: *jó nagy a tér, kitűnően elférünk benne* (Sigmond I.: Körk. 238); *Kitűnően megértett* (Eörsi I.: Riv. 165); *[Hogy vagy?] Köszönöm, kitűnően* (Eörsi I.: Riv. 191); *Az imák előtti ablúció kitűnően elvégezhető egy lakótelep fürdőszobájában is* (MN 23); *A MOL Carrier motorolajok benzin- és dízelüzemű autókhoz egyaránt kitűnően használhatók* (Nsz. 22); *A virágmintás, a pepita kitűnően illik hozzájuk* (NL 36).

2.2.11. *kötelező*

Állítmány: *kötelező-e a párttagság* (VM 117 és 133); *tábla hirdette a falon: ... öltöny kötelező* (VM 119); *elolvashatja az Egon Katz írta hand out-ot..., mely a Quinnipiac College-ben kötelező volt* (VM 284); *ma már kevesen képzelek azt, hogy a „népsorsot” népinek tekintett eszközökkel kötelező kifejezni* (ÉS 12); *Az fb-tagság ugyanis nem kötelező* (Nsz 4.); *az írásminták tulajdonosaitól nem kötelező hozzájárulást kérni* (Nsz. 5). Határozó: *Időnként arról folyt a vita, hogy a sorsfordulók kötelezően negatív előjelűek-e* (Sigmond I.: Körk. 215); *több lesz, mint a nemzeti kultúrmisszióból kötelezően dotált nemzeti színházi jegy* (ÉS 17); *amelyet a kisgyermek több ízben is kötelezően kapnak* (ÉS 1250); *kifizetetlen számlák esetén a revizori vizsgálatot kötelezően meg kell indítani* (MN 7); *a közoktatási törvény kétféle továbbképzést ír elő kötelezően* (Nsz. 1).

2.2.12. *meglepő*

Állítmány: *ami egy ágszerű struktúrát elképzelve nem is volna meglepő* (Kosztolánczy T.: Körk. 186); *Meglepő. És szomorú* (Gosztonyi J.: Riv. 250); *Hát ez meglepő!* (Szakonyi K.: Riv. 470); *ami némiképp meglepő, hogy a guli-pán is* (ÉT 1273); *Ezért volt meglepő az emberek ZFY-analízisének eredménye*

(ÉT 1274); **Meglepő**, hogy rendkívüli módon ellenáll a gyomirtó szereknek (ÉT 1278); *Ez aligha meglepő* (Nsz. 6); *Az azonban már korántsem meglepő, hogy...* (NL 13); *Bármennyire is meglepő, a ... legtöbbje azt mondta* (NL 25). Határozó: *tényleg jó hallása volt, mert meglepően gyorsan tanult* (Gion N.: Körk. 85); *Az árak meglepően olcsók* (NL 6).

2.2.13. taszító

Állítmány: *Mi volt ilyen taszító vagy ilyen gyorsan beláthatóan reménytelen?* (ÉS 3). Határozó: *Végre-valahára befutott a születésnapos Irene, egy pattanásos arcú, rendetlen hajú, bandzsa — egészében taszítóan csúnya — lány* (VM 323).

2.2.14. undorító

Állítmány: **Undorító** itt a tél (VM 227); *A fiadzás undorító és szánalmas* (Monoszló D.: Körk. 199); *[Miért nem lép a mamuszba?] Mert undorító* (Gosztonyi J.: Riv. 269). Határozó: **Undorítóan** giccses mondatok születtek az agyában (VM 302); *hogy ne legyen olyan undorítóan elesett* (Petri Gy.: SzV 328).

2.3. Állítmányként és fokjeles alakban szerepelnek

2.3.1. fárasztó

Állítmány: *kellemes időtöltés a golf / bár egy kicsit fárasztó* (Bódi Tóth E.: SzV 94); *ami fárasztó lehet* (MN 43); *Ez fárasztó, és előbb-utóbb mi is sorra kerülünk* (EP 30–1). Fokjellel (középfok): *üres térben fárasztóbbnak tűnik a járkálás* (Sigmond I.: Körk. 238).

2.3.2. felkavaró

Állítmány: *Goldhagen könyve különös és felkavaró két oknál fogva* (ÉS 4). Fokjellel (felsőfok): *Az elmúlt évek egyik legkülönösebb és -felkavaróbb könyvét ... elemzi ... Tamás Pál* (ÉS 4).

2.3.4. fénylő

Állítmány: *A sziürke gúnárok városi öltönybe bújtatott falusiak voltak..., hosszú nyakú, gombszemű alakok, bőriük kissé fénylő, ... arcuk ráncatlan* (Bodor Á.: Körk. 40). Fokjellel (középfok): *de egyszer kimondta, / s mi tudjuk, azóta / fénylőbb lett ez a kincs!* (Csukás I.: SzV 114).

2.3.5. Gyötrő

Állítmány: **Gyötrő** a vétkem, s undok, mint a lepra (Baranyi F.: SzV 44). Fokjellel (középfok): **Gyötrőbb** kínok ók a rabság minden kínjainál (Eörsi I.: Riv. 187).

2.3.6. helytálló

Állítmány: *Tényszerűen alig valami helytálló a Budapesti Történeti Múzeummal való kapcsolatának leírásában* (ÉS 2); *Amennyiben ez az utolsó állítás helytálló* (MN 40); **helytálló-e** az értesülésem (Nsz. 7). Fokjellel (középfok): *akkor még helytállóbb a megállapítás, miszerint...* (NL 26).

2.3.7. jellemző

Állítmány: **Jellemző**, hogy a klasszikus halált is egyedül ő produkálta eddig (Tandori D.: Körk. 278); a ... **kritikai hang nemcsak a konzervatív jobboldalra, hanem a liberális baloldalra is jellemző** volt (ÉS 4); Hiszen az ősi kínai kultúrára sosem volt **jellemző** a hódító, uralkodó jelleg (ÉS 7); A magasabb értékek azokra az országokra és korszakokra **jellemzők**, ahol és amikor... (ÉT 1276); **jellemző**, hogy például a birkahúst pulyka helyettesíti (MN 23); A biztonsági játék volt **jellemző** (MN 24); Erre a bűncselekményfajta az **jellemző** ugyanis, hogy... (Nsz. 20); És ez a felfogás nemcsak a színészekre **jellemző** (NL 9); Az **jellemző** lehet egy emberre, hogyan dolgozza fel magában (NL 29); **Jellemző**, hogy milyen föltűnést keltett, mikor Móriczról írtam (EP 28). Fokjellel (középfok): hiszen az albumhoz közelíthető két irányból talán a triphopé a frissebb s talán **jellemzőbb** hatás (MN 33).

2.3.8. különböző

Állítmány: Milyen **különbözőek** vagyunk! (Kiss I.: Riv. 301); Ez a szakasz nagyon **különböző** az emberszabású majmok esetében (ÉT 1274); Az ékszerek **különbözőek** lehetnek (NL 36). Fokjellel (felsőfok): Nem, kocsma már nincs. Valaha volt, sok, egyik kedvesebb, mint a másik, itt a Belvárosban, de a **legkülönbözőbb** minőségű és közönségű (Szántó P.: Körk. 253); milyen határozottan lép fel a Püspöki Kar a diszkrimináció **legkülönbözőbb** válfajaival szemben (MN 39); kontinensünk **legkülönbözőbb** részeiből ... kezdtek özönlenni a faxok (NL 11).

2.3.9. lehangoló

Állítmány: szónoki kérdéseimre oly **lehangoló** a válasz (Thinsz G.: SzV 431). Fokjellel (középfok): Ezek a hírek egyre **lehangolóbban** arról számolnak be, hogy...(Csoóri S.: SzV 7).

2.3.10. megalázó

Állítmány: egyre több igyekezettel nem **megalázóak** (Zalán T.: Körk. 346). Fokjellel (felsőfok): A kötény a **legmegalázóbb** és legpimaszabb cselforma (ÉS 22).

2.3.10. menő

Állítmány: mostanság a kurvás a **menő** (Zalán T.: Körk. 341); melyben az a **menő**, az a modern, aki... (NL 9). Fokjellel (felsőfok): Pete Hollander, a **legmenőbb** fiatal rendező ... ugyanabban a házban lakott (VM 97).

2.3.11. mérgező

Állítmány: Mindkettő **mérgező**, ám egyben fontos gyógyszeripari növény is (ÉT 1251); de fekete magvai **mérgezőek** (ÉT 1252); Bármennyire **mérgezők** is a növény barnásfekete magvai (ÉT 1253). Fokjellel (felsőfok): A tiszafa télen a **legmérgezőbb** (ÉT 1251); Magvai a növényvilág **legmérgezőbb** termései közé tartoznak (ÉT 1251); Bogyótermése a **legmérgezőbb**, de csak zöld, éretlen állapotban (ÉT 1253).

2.3.12. riasztó

Állítmány: s a tárló, melyben a leletet elhelyezi, bizony elfogadhatatlan és **riasztó** (ÉS 4). Fokjellel, középfok: Ifigénia pár év múlva még valóságoszerűtlenebb

lesz, még **riasztóbb** (Szabó M.: Körk. 249); illetve felsőfok: *Az idősebbik nővér életében a **legriasztóbb** gondolat mindig a gyerekeivel kapcsolatban kísértett* (Szabó M.: Körk. 244).

2.3.13. szembeötlő

Állítmány: *Nagyon is **szembeötlő** az ideológiai szembenállás* (ÉS 8). Fokjellel (felsőfok): *valószínűleg ez a **legszembeötlőbb**, ha ... a keleti világba érke-zünk* (MN 22).

2.3.14. szórakoztató

Állítmány: *minden beljük épített művelődéstörténeti adalék dacára elsősor-ban **szórakoztatóak*** (ÉS 10); *A szövegek sokkal inkább elgondolkodtatóak, mint **szórakoztatóak*** (NL 60). Fokjellel (középfok): *a te mennyországod sem sokkal **szórakoztatóbb*** (Eörsi I.: Riv. 185).

2.4. Határozóként és fokjeles alakban szerepelnek

2.4.1. biztató

Határozó: *ez nem hangzott túl **biztatóan*** (VM 210); *A Házban **biztatóan** po-fásodnak a dolgok* (Gosztonyi J.: Riv. 271). Fokjellel (középfok): *percről percre **biztatóbb** lesz a jövő* (Vathy Zs.: Körk. 328).

2.4.2. kiábrándító

Határozó: *az úgynevezett Nyugat Kelet-képét nevetségesnek, félelmetesnek, **kiábrándítóan** és elképzelhetetlenül butának tartom* (EP 11–2). Fokjellel (középfok): *a nappalok egyre **kiábrándítóbbak** lettek* (Tar S.: Körk. 297).

2.4.3. kiemelkedő

Határozó: *a dán orvosi munkafeltételek Európában is **kiemelkedően** jók* (Nsz. 6.). Fokjellel (felsőfok): *Nádas Péter regényét említem, az Emlékiratok könyvét, amely az utóbbi évek talán **legkiemelkedőbb** szellemi teljesítménye* (EP 15).

2.4.4. kihívó

Határozó: *lomhán-**kihívón** a falnak dőltem szoknyámat széles mosollyal megemlitem* (Rapai Á.: SzV 350). Fokjellel (felsőfok): *A könyv a háború utáni világlíra egyik **legkihívóbb** teljesítményét ... világítja meg* (ÉS 12).

2.4.5. kirívó

Határozó: *nemcsak az élet elleni bűncselekmények számának növekedése jelzi ezt, hanem a **kirívóan** magas öngyilkossági arányszám is* (MN 37); *feltűnő volt a ... beszámoló ... a német csapat **kirívóan** legbotlábúbb tagjainak magasz-talásával* (MN 40). Fokjellel (felsőfok): *A **legkirívóbb** hiány, hogy...* (Nsz. 12).

2.4.6. meggyőző

Határozó: *Ez nem hangozhatott nagyon **meggyőzően*** (Mándy I.: Körk. 182). Fokjellel (felsőfok): *Bishop, a **legmeggyőzőbb** rosszfiú a Juice című filmből a pokolra került* (MN 35).

2.4.7. meghökkentő

Határozó: *másrészt **meghökkentően** sarkos és sajátos elméleti téziseit illető-en* (ÉS 4). Fokjellel, középfok: *Mai szemmel azonban még **meghökkentőbb**,*

még időszerűtlenebb, hogy... (Nsz. 7.); illetve felsőfok: *A döbbenetes történetek közül talán a halott Martin őrnagy esete a legmeghökkenőbb* (ÉT 1262).

2.4.8. támadó

Határozó: *A megfutamodást biztos pusztulásnak ismerte fel, csakúgy azt a lehetőséget is, hogy kézifegyverekkel a vasszörnyek ellen fordulhatnának — támadólag* (Cseres T.: Kőr. 52); *FÉRJ (támadón)* (Szakonyi K.: Riv. 482). Fokjellel (középfok): *De bent [az inger-tömeg] naponta / lesz sűrűbb és támadóbb* (Csorba Gy.: SzV 107).

2.4.9. vádló (vádoló)

Határozó: *könnyei sem vádlón hullanak* (Baranyi F.: SzV 42).

Fokjellel (középfok): *Az egészszet vádolóbb hangnemben vezesse elő* (Gosztonyi J.: Riv. 276).

2.5. Összegzés

A példák alapján tehát összesen 48 olyan szóegyedünk van, amelyekről feltételezhetjük, hogy nem melléknévi igenevek, hanem melléknevek. Az áttekinthetőség kedvéért újra felsorolom az összes szót, ezúttal ábécérendben: *bántó, biztató, borzasztó, csábító, döntő, elképesztő, fárasztó, felháborító, felkavaró, felszabadító, feltűnő, fenyegető, fénylő, gyötrő, gyümölcsöző, hasonló, helytálló, idegesítő, ijesztő, ingerlő, jellemző, kedvező, kiábrándító, kiemelkedő, kihívó, kirívó, kitartó, kitűnő, kiváló, kötelező, különböző, lehangoló, megalázó, meggyőző, meghökkenő, meglepő, megnyugtató, menő, mérgező, rettentő, riasztó, szembeötlő, szórakoztató, támadó, taszító, undorító, vádló, vonzó*. Vizsgáljuk meg most azt, hogy ezek mennyire felelnek meg a többi kritériumnak!

3. A példatár szóegyedeinek részletes vizsgálata

3.1. A példatárból kitűnik, hogy a fenti közel ötven szó három fontos szempont alapján is melléknévnek tekinthető: a mondatban állítmányi, illetve mód- és állapotféle határozói funkciót tölthetnek be, illetőleg fokozhatók.

Mindhárom lehetőségre találtam példát a következő szavak esetében: *csábító, döntő, elképesztő, feltűnő, idegesítő, kedvező, kitartó, kiváló, megnyugtató, rettentő, vonzó*.

Csak állítmányi és mód- és állapotféle határozói funkcióban szerepeltek a következők: *bántó, borzasztó, felháborító, felszabadító, fenyegető, gyümölcsöző, hasonló, ijesztő, ingerlő, kitűnő, kötelező, meglepő, taszító, undorító*. Ezek legtöbbje fokozható is (bár némelyiknek inkább a felsőfokú alakja használatos): *borzasztóbb, legborzasztóbb; felháborítóbb, legfelháborítóbb; fenyegetőbb, legfenyegetőbb; ijesztőbb, legijesztőbb; kitűnőbb, legkitűnőbb; meglepőbb, legmelegleplepőbb; undorítóbb, legundorítóbb*. Nem fokozhatók viszont a következők: **bántóbb, *legbántóbb; *felszabadítóbb, *legfelszabadítóbb; *gyümölcsözőbb, *leggyümölcsözőbb; *hasonlóbb, *leg hasonlóbb; ?ingerlőbb, ?legingerlőbb; *kötelezőbb, *legkötelezőbb; ?taszítóbb, *legtaszítóbb*. Am LENGYEL KLÁRÁVAL

tartva meg kell jegyeznünk, hogy vannak olyan abszolút tulajdonságot kifejező melléknevek és igenév alakú melléknevek is, amelyek nem fokozhatók: *ár-*vább*, **bukottabb* (LENGYEL, i. m. 46).

Csak állítmányi szerepben és fokjeles alakban fordultak elő a következők: *fárasztó, felkavaró, fénylő, gyötrő, helytálló, jellemző, különböző, lehangoló, megalázó, menő, mérgező, riasztó, szembeötlő, szórakoztató* — meg kell azonban jegyezni, hogy fokjeles alak eléggé szokatlan, inkább „irodalmi ízű” a következő két példában: *fénylőbb lett ez a kincs; gyötrőbb kínok ök*. De határozóként is elképzelhetők a következők: *fárasztóan, felkavaróan, helytállóan, jellemzően, lehangolóan, megalázóan, riasztóan, szembeötlően, szórakoztatóan*. Néhány közülük ebben a szerepben kérdéses: *?gyötrően, ?különbözően*, illetve nem is használatos: **fénylően, *menően*. Meg kell tehát jegyezni, hogy a *fénylő* és *gyötrő* szavak két szempontból is szokatlanabbak a melléknévi szerepben.

Csak határozóként és fokjeles alakban álltak ezek a szavak: *biztató, kiábrándító, kiemelkedő, kihívó, kirívó, meggyőző, meghökkentő, támadó, vádló*. Nagy részük az állítmányi funkciót is betölthetné: *A helyzet **biztató**; A vizsgán elért eredményed **kiábrándító** / **kiemelkedő**; A hölgy viselkedése igencsak **kihívó**; Sikertelensége **kirívó**; Érzékelése **meggyőző** / **meghökkentő***. Az utolsó két példa mind fokjeles alakban (*naponta lesz sűrűbb és támadóbb; vádolóbb hangnemben vezesse elő*), mind állítmányi szerepben — *?az inger-tömeg támadó; ?hangneme legyen vádló/vádoló* — meglehetősen szokatlan, kérdéses.

3.2. Már előző évi cikkemben is hangsúlyoztam, milyen fontos szempont az, hogy míg a melléknévi igenév az alapige bővítményét megtartja, a melléknév nem (SZILASSY, i. m. 597). S még a bővítményeknél maradva: az is fontos, hogy a kérdéses szó igei avagy melléknévi bővítményt vehet-e fel — például, ha igenév, akkor a cselekvés lefolyására vonatkozó módhatározója lehet. Vizsgáljuk meg most szavainkat ebből a szempontból!

3.2.1. 48 szavunk közül 14-nek az alapigéje nem tárgyas: a *feltűnő, fénylő, gyümölcsöző, hasonló, helytálló, kedvező, kiemelkedő, kirívó, kitartó, kitűnő, kiváló, különböző, menő, szembeötlő* szavakat tárgyatlan igéből képezzük, az összes többi vizsgált egyedet tárgyas igéből. Tehát ezek, ha melléknevek lennének, tárgyi bővítményt vehetnének fel. Ám a példákban ez egyszer sem fordult elő. Sőt, minőségjelzői szerepben is mindössze ezek fordultak elő tárggyal a korpuszban: *a lovakat kurtán **biztató** parasztlak hangját elnyomta a reggeli harangszó* (Balázs J.: *Körk.* 5.); *nem biztos, hogy részese akar lenni a testet-lelket **gyötrő** procedúrának* (ÉT 1254). Ám ezekben a példákban az igenév jelentése sokkal közelebb áll az alapige (konkrétabb) jelentéséhez, különösen a *biztató* esetében; az előbbi példában ennek jelentése ’nógató, ösztökélő’, míg az én melléknévi példámban a *biztató* inkább azt jelenti: ’reménykeltő, serkentő’. Az

alapigééhez elvontabbá váló jelentés pedig melléknévi tulajdonság (erről lásd még később).

Igaz, vizsgált szavaink közül néhány elképzelhető lenne tárgyi bővítménnyel, ha minőségjelzőként állna. Ennek szemléltetéséhez KOMLÓSY ANDRÁS példáját alkalmazom: melléknév igenév: *A Pétert **megdöbbentő** hír egy semmiség volt.* Melléknév: **Ez a hír Pétert **megdöbbentő**.* (1992: 394).

Vagyis igenévről beszélhetünk akkor, ha a szó tárgyi bővítményt vesz fel, és minőségjelzői szerepű, ám ha nem ilyen funkciót tölt be, akkor nem veheti fel a tárgyat, s nem is igenév, hanem melléknév. Vizsgált szavaink közül KOMLÓSY példamondatába (esetleg) beilleszthetők a következők: *A Pétert **elképesztő** / **felháborító** / **felkavaró** / **kiábrándító** / **lehangoló** / **meggyőző** / **meghökkenítő** / **meglepő** / **megnyugtató** hír egy semmiség volt.* de: **Ez a hír Pétert **elképesztő** / **felháborító** / **felkavaró** / **kiábrándító** / **lehangoló** / **meggyőző** / **meghökkenítő** / **meglepő** / **megnyugtató**.*

S itt megemlíthetünk, a vizsgálatba bekapcsolhatunk egy újabb szempontot. Ha az -ó/-ő képzős szó valamilyen érzelmi-lelki ráhatást fejez ki, akkor tekinthető igenévnek, ha perfektiváló igekötője van. Az előbbi példák mindegyikének van ilyen igekötője, s láthatjuk, hogy ezek lehetnek is igenevek, ám csak minőségjelzői szerepben, más funkcióban melléknévként viselkednek. Vizsgált szavaink között van még néhány ilyen példa: igekötő nélkül mellékevek, míg azzal ellátva igenevek: *A Pétert **megbántó** / **elborzasztó** / **lefárasztó** / **felidegesítő** / **megijesztő** / **felingerlő** / **el-** v. **megrettentő** / **el-** v. **megriasztó** / **elszórakoztató** / **elundorító** hír egy semmiség volt.* de: **A Pétert **bántó** / **borzasztó** / **fárasztó** / **idegesítő** / **ijesztő** / **ingerlő** / **rettentő** / **riasztó** / **szórakoztató** / **undorító** hír egy semmiség volt.*

Mindez az eddig nem említett, tárgyias igéből létrehozott -ó/-ő képzős szavakról is elmondható: akkor tekinthetők igenévnek, ha minőségjelzői szerepben állnak, és esetleg igekötőjük is van (összevetésként általában az állítmányi funkciót fogom használni). Így tehát: *A barátja feleségét **elcsábító** férfi megkapta méltó büntetését;* de: **A barátja feleségét **csábító** férfi megkapta méltó büntetését;* **A férfi a barátja feleségét **(el)csábító**.* A fákat **(ki)döntő** vihar sok kárt okozott; *A mindent **eldöntő** küzdelemben vereséget szenvedtünk;* de: **A mindent **döntő** küzdelemben vereséget szenvedtünk;* **A vihar fákat **(ki)döntő**;* **A küzdelem mindent **eldöntő** (meg kell jegyeznünk, hogy a példatárban szereplő **döntő** szó az alapigééhez képest elvontabb jelentésű). Nagy ünnepléssel fogadták az országot **felszabadító** hadsereget;* de: **A hadsereg az országot **felszabadító** (a példatárbeli **felszabadító** ennél szintén elvontabb jelentésű). Elfogták az áldozatait **levélben (meg)fenyegető** zsarolót;* de: **A zsaroló áldozatait **(meg)fenyegető** (a példatárban e szó is elvontabb jelentésben szerepel). A kérdést **sokoldalúan jellemző** tanulmányával nagy sikert aratott;* de: **A tanulmány a kérdést **sokoldalúan jellemző** (a **jellemző** szónak saját, csak a melléknévi szerepre „jellemző”*

bővítménye van; erről lásd később). *A barátját párbajra kihívó úriember súlyosan megsebesült*; de: **Az úriember a barátját párbajra kihívó. Sokan figyelmen kívül hagyják a vezetőket sebességkorlátozásra kötelező táblát*; de: **A tábla a vezetőket sebességkorlátozásra kötelező* (az utóbbi két szó a példamondatokban szintén elvontabb jelentésű). *A gyerekeket gyakran megalázó tanárok népszerűtlenek*; de: **A tanárok a gyerekeket gyakran megalázók. Letartóztatták a férjét megmérgező asszonyt*; de: **Az asszony a férjét megmérgező. A több embert megtámadó kutya gazdáját pénzbírságra ítélték*; de: **A kutya több embert megtámadó* (e két esetben az alapige és a belőle képzett igenév is inkább igekötővel használatos, az igekötő nélküli -ó/-ő képzős alakok szintén elvontabb jelentésűek). *A gyanúsítottat emberöléssel (meg)vád(o)ló ügyész elmondta, hogy...*; **Az ügyész a gyanúsítottat emberöléssel (meg)vád(o)ló. Befejeződött a sok érdeklődőt vonzó millecentenáriumi koncertsorozat*; de: **A millecentenáriumi koncertsorozat sok érdeklődőt vonzó volt* (a vonzó melléknévi szerepben megint csak elvontabb jelentésű, mint ebben a példában). *A taszító* szót szintén megtaláltam a korpuszomban minőségjelzőként, igei bővítménnyel: *vonult a fegyvertelen katonamenet az első nagy, életbe és sorvasztó halálba taszító állomás, Hrevnoje felé* (Cseres T.: Körk. 52), itt ugyan nem tárgyi, ám igeje jellemző bővítménye van, de: **az állomás életbe és sorvasztó halálba taszító*, s itt is látszik, hogy a példatárban szereplő *taszító* szó ennél elvontabb jelentésű.

3.2.2. A 14 tárgyatlan alapigéből létrehozott -ó/-ő képzős szó sem szerepel korpuszomban igei bővítménnyel, s nem is kapcsolható hozzá ilyen. Még minőségjelzői szerepben sem találhatók meg a *helytálló* és a *szembeötlő* szavak. A korpusz tanúsága szerint tehát ezek inkább az igenevekre jellemző funkciókban tűnnek fel (ezekben sem túl gyakoriak), ráadásul a *helytálló* szó jelentése az alapigéhez képest elvontabb. Mindkettő lehetne bővítmény nélküli minőségjelző, például: *Ez egy helytálló megállapítás; A gyerek viselkedése szembeötlő neveltelenségről tanúskodik*. Ám sem ezekben az esetekben, sem a példatárbeli funkciókban nem kaphatnak igei bővítményt: **Ez egy bajban helytálló megállapítás; *A gyerek viselkedése nekem szembeötlő neveltelenségről tanúskodik; *Bajban helytálló-e az értesülésem?; *Még bajban helytállóbb a megállapítás; *Nekem szembeötlő az ideológiai szembenállás; *Valószínűleg ez a nekünk leg-szembeötlőbb, ha ... a keleti világba érkezünk*.

Minőségjelzőként, de csak bővítmény nélkül álltak a következők: *Feltűnő buzgalommal kitölti* (Kiss I.: Riv. 335) (összesen 2 példa); *a nagykövet ... esztélyt adott, kiemelkedő magyar értelmiségieknek* (VM 152) (összesen 6 példa); *a Red Hot + Blue válogatáson ért el kirívó sikert az I've Got You Under My Skin című dallal* (MN 33) (összesen 1 példa); *Még négy levél érkezett ... a kitarító magyartól* (VM 31) (összesen 4 példa); *Zsujovicsnének kitűnő hallása van* (Gion N.: Körk. 85) (összesen 19 példa); *lehet, hogy én nem vagyok ... kiváló patrióta* (Kiss I.: Riv. 331) (összesen 19 példa.). Ezeket még e mondatbeli

funkciójukban sem lehet ellátni az alapigére jellemző bővítményekkel: *a hivatalnokoknak **feltűnő** buzgalommal kitölti; *estélyt adott a többiek közül **kiemelkedő** magyar értelmiségieknek; *a többiek közül **kirívó** sikert ért el; ?négy levél érkezett a sokáig **kitartó** magyartól; *Zsujovicsnének a többiek közül **kiemelkedő** hallása van; *nem vagyok a többiek közül **kiváló** patrióta. S a példatárban szereplő állítmányi és határozói szerepű, illetve fokjellel ellátott alakokhoz sem kapcsolható ilyen bővítmény: *Megint: a kritika végezte a dolgát, s ez mindenkinek **feltűnő**; *Derekán a nőknek **feltűnően** csinos krokodilbőr öv; *Mindenkinek **feltűnőbb**, hogy...; *a dán orvosi munkafeltételek Európában is a többiek közül **kiemelkedően** jók; *Nádas Péter regényét említem, az Emlékiratok könyvét, amely az utóbbi évek talán a többiek közül **legkiemelkedőbb** szellemi teljesítménye; jelzi ezt ... a többiek közül **kirívóan** magas öngyilkossági arányszám is; *A többiek közül **legkirívóbb** hiány, hogy...; ?harapása különösen erős és sokáig **kitartó**; *A túszúrás ... nem hevesen, de annál tovább **kitartóbban** vérzik; *A többiek közül **kitűnő** az éghajlat; *jó nagy a tér, a többiek közül **kitűnően** elférünk benne; *ebben is a többiek közül **kiváló** volt; *A szőke nővér ... a többiek közül **kiválóan** és élvezettel főzött; amely a többiek közül **legkiválóbb** írástudó hivatalnokok közül szelektált. A **feltűnő**, **kitartó** és a **kirívó**, illetve a pozitív minősítést jelölő szavak (például **kiváló**) jelentése az alapige jelentésénél elvontabb (erről lásd még később).

Néhány szó minőségjelzőként bővítmény nélkül és bővítménnyel is szerepelt, ezek a következők: **fénylő**, **hasonló**, **kedvező**, **különböző**. Ebből a szempontból érdekes a **fénylő** és a **különböző**, illetve a **hasonló** szó.

A **fénylő** hatszor fordul elő bővítmény nélküli minőségjelzőként, például: *irigyelte ... a műkereskedőt a **fénylő** gyöngyszemmel* (VM 94); s e példamondatba be lehet illeszteni az alapige egy jellemző bővítményét, módhatározót: *a ragyogóan **fénylő** gyöngyszemmel*. Három esetben minőségjelzőként bővítményt kapott a **fénylő** szó: kétszer okhatározót: *a napsugarak beleragadtak a veranda zsírtól **fénylő** ablakaiba* (ÉS 20) (a másik példa is hasonló), egyszer pedig helyhatározót: *E regényes élettörténet elemeit ... a vitrinekben **fénylő** tárgyak alátámasztották* (VM 70); ezek igei, az alapigéhez kapcsolódó bővítmények. A példatárban szereplő mondatot is kiegészíthetjük így: *bőrük zsírtól **fénylő*** csak ez esetben el kell hagynunk az eredeti mondatban szereplő **kissé** fok-mérték határozót. A **fénylőbb** *lett ez a kincs* fokjeles alakja már nem bővíthető ugyanígy: *naptól **fénylőbb** *lett ez a kincs*. Ám úgy vélem, itt csak a fokjel alkalmi, „költői” használatáról van szó, s a **fénylő** szó az eddig sorra vett szempontok tanúsága szerint igenév.

A **különböző** szó nagyon sokszor, 42 esetben áll bővítmény nélküli minőségjelzőként, így például: *a **különböző** hangok egymásra felelnek* (Nádas P.: Riv. 381). Ilyen esetekben nem bővíülhet a szó az alapige vonzatával: **az egymástól **különböző** hangok egymásra felelnek*. Egy esetben azonban megtalálható az

alapíge bővítményével együtt is: *emelkedjék ki a műben a magyar zseni minden más néptől **különböző** sajátossága* (MN 26). Ám a példatárban szereplő állítmányi funkciójú és fokjeles alakokat már nem bővíthetjük így, például: **Az ékszerrek egymástól **különbözőek** lehetnek; *kontinensünk egymástól **legkülönbözőbb** részeiből ... kezdtek özönlenni a faxok*. Vagyis ez a szó használatos igenévként és melléknévként is; melléknévként azonban elvontabb jelentésű (lásd később).

A *hasonló* szó 17-szer szerepel bővítmény nélkül, így például: ***Hasonló** módszerrel szerzett parkolásra jogosító matricát* (VM 17), illetve 21-szer bővítmény nélkül, s ez a bővítmény mindig azonos: *azt írja, hogy tintához **hasonló** fekete lé* (ÉT 1268), vagyis *-hoz/-hez/-höz* ragos szó. Ezzel még a bővítmény nélküli minőségjelzői alakok is kiegészíthetők (Ehhez ***hasonló** módszerrel szerzett parkolásra jogosító matricát*). A példatárbeli állítmányi és határozói szerepet betöltők között is több szerepel ilyennel: *Gondolkodása, erkölcsi és politikai felfogása valamikor Marháséhoz **hasonló** volt; Én már a föld alatt leszek földhöz **hasonló**; Közvetlenül a ház sarkánál egy félmagas, a ház állagához **hasonlóan** rozzant deszkakerítés kezdődik; egy „ionsugárnyomot” hoznak létre az anyag felületén, a CD-ROM készítéséhez **hasonlóan**; A burgonyatermesztők az idén — az almásokhoz **hasonlóan** — a túltermelés hatásaival küzdenek; Sok iskolához, egyetemhez **hasonlóan** lapunk Cserevakáció-rovata ... igyekszik feleleveníteni ezt a hagyományt; sőt még a többi példa is ellátható vele, így például *a rákos betegek lelki jellegzetességei ehhez nagyon **hasonlóak**; meglehetősen sokan döntenek ehhez **hasonlóan*** (NL 7). Mivel a szó alapigéjének, a *hasonlít*-nak ugyanez a kötelező bővítménye, itt beszélhetünk az igei vonzat megtartásáról. Így ebből a szempontból a *hasonló* — bár állítmány és határozó lehet — igenévszerűen viselkedik (ráadásul nem is fokozható).*

A *kedvező* szó 15 esetben fordul elő bővítmény nélkül minőségjelzőként, például: *elemzik a számsorok **kedvező** vagy **kedvezőtlen** alakulását* (VM 185); ezekhez nem kapcsolható a *kedvez* ige bővítménye: **elemzik a számsorok nekik **kedvező** vagy **kedvezőtlen** alakulását*. Két esetben van bővítménnyel szereplő minőségjelző, de a bővítmény nem igei, hanem melléknévi — fokhatározó: *beszélni kezdett a First Union sokféle — rendkívül **kedvező** — számlakonstrukciójáról* (V 185). Az állítmányi és határozói szerepű példamondatokban sem vehet fel szavunk igei bővítményt: **Az ő lehetőségeihez képest a Quinnipiac College ajánlata neki **kedvező** volt; *ravaszkodj és vitorlazzál, ha neked **kedvező** a széljárás; *amely a falvak helyzetét nekik **kedvezően** érinthetné; *ami gazdaságunk megítélését nekik **kedvezően** befolyásolta*.

A *menő* és a *gyümölcsöző* szóegyedek minőségjelzőként csak bővítménnyel fordultak elő; a *gyümölcsöző* szó bővítménye nem igei természetű, hanem az előzőhöz hasonló fokhatározó: *Utazom Budapestre, rendkívül **gyümölcsöző** ügyben* (VM 156); az állítmányként szereplő példához szintén fokhatározó, s mellette még egy olyan bővítmény kapcsolódik, amely tipikusan melléknevet

tartalmazó szerkezetekben jelenik meg; ezek az ún. számára-viszonyt kifejező szerkezetek (vö. THIMAR 1989: 152–5): *Azt hiszem, mindkettejük számára rendkívül **gyümölcsöző** volna, ha megismerkednének.* A határozói funkciójú példát sem láthatjuk el igei bővítménnyel: **jót tenne a nekik **gyümölcsözően** alakuló magyar–amerikai kapcsolatoknak.* A *menő* minőségjelzőként nem olyan jelentésű, mint a példamondatokbeli szavak, sokkal közelebb áll az alapige jelentéséhez, s annak bővítményeit veszi fel: *1996 csodaszámba **menő** tavasza feltámasztotta a mítoszt* (MN 18); *hol van az a jól **menő** napilap* (EP 25). Az én példáimban a *menő* szó jelentése 'divatos, felkapott', s ebben a jelentésben nem lehet igei bővítménye.

3.2.3. A fentebbiekben tehát arra a következtetésre jutottunk, hogy vizsgált szavaink többsége nem vehet fel igei bővítményt, illetve kizárólag minőségjelzői szerepben kaphat ilyet, s ez esetben vagy jelentés szempontjából, vagy más szempontból különbözik a példatárban előforduló szóegyedektől. Most nézzük meg, hogy milyen bővítményt kaphatnak ezek a szavak!

Vizsgált szóegyedeinkre jellemző, hogy minőségjelzői funkcióban (említettem már, hogy a *helytálló* és a *szembeötlő* ilyen szerepben nem fordult elő) — korpuszom tanúsága szerint — csak ritkán vesznek fel bővítményt. Kizárólag bővítmény nélkül fordultak elő a következők: *bántó, borzasztó, csábító, döntő, elképesztő, felháborító, felkavaró, felszabadító, feltűnő, fenyegető, ijesztő, ingerlő, kiábrándító, kiemelkedő, kihívó, kirívó, kitartó, kitűnő, kiváló, lehangoló, megalázó, meggyőző, meghökkenő, megnyugtató, mérgező, rettentő, riasztó, támadó, undorító.* A *biztató, gyötrő, fénylő, különböző* és *menő* szavak igei bővítményeiről már szóltam, s most újra hangsúlyozom, hogy ezek legtöbbször csak minőségjelzőként kaphat igei bővítményt, s ilyenkor jelentésük többnyire kevésbé elvont, közelebb áll az alapige jelentéséhez — s ezekben az esetekben igenévként elemzendők. Úgyszintén hangsúlyoztam már, hogy a *hasonló* szó mindenféle mondatbeli szerepben megtartja igei vonzatát, tehát ebből a szempontból ez is igenév (mely a tiszta igenevekre egyébként nem jellemző mondatbeli szerepeket is betölthet).

A többi vizsgált szóegyed minőségjelzői szerepben felvehet bővítményeket, de ezek nem az alapige vonzatai, s nem is a cselekvés lefolyására vonatkozó módhatározók (melyek igenevekhez is kapcsolódhatnak), hanem olyanok, amelyek az alapigének csak fakultatív bővítményei, és egyébként szokásosan melléknévhez kapcsolódó bővítménytípusok (esetleg az alapige bővítményei között egyáltalán nem is szerepelnek). Így kapcsolódhat hozzájuk:

– fokhatározó: *akik beleszoktunk ebbe a végtelenül **fárasztó** és végtelenül unalmas meccsbe* (MN 39) (vö. *Ez a meccs engem végtelenül **fáraszt***); és egy kevésbé ***mérgező** alkaloidot ... tartalmaz* (ÉT 1251) (vö. **Ez az alkaloid kevésbé **mérgezi** [meg] az embert*); *Kéрге és magvai robin és fazin nevű, erősen **mérgező** fehérjét tartalmaznak* (ÉT 1253) (vö. **A fehérje erősen [meg]**mérgezi** az em-*

bert); Erdős nagyon **meglepő** dolgot vett észre (Nsz. 9.) (vö. Erdős felfedezése engem nagyon **meglep**);

– fokhatározó értékű tárgy: *Ha csak egy kicsit is idegesítő környezetbe kerül, csak rosszabbodik az állapota* (Csurka I.: Riv. 78) (vö. *A környezet kicsit idegesít engem*);

– részeshatározó: *Ezért az Orbis Latinus azoknak is szórakoztató olvasmány, akik...* (ÉT 1262) (vö. **Az Orbis Latinus nekem szórakoztat engem*);

– tekintethatározó (esetleg komplex mód- és tekintethatározó): *Intellektuálisan vonzó, férfias egyéniséget keres ... karcsú hölgy* (NL 51) (vö. *?Egyénisége intellektuálisan vonz engem*);

– időhatározó: *A másik: a hétvévenként kötelező továbbképzés* (Nsz. 1.) (vö. *Az OM hétvévenként továbbképzésre kötelezi a pedagógusokat*).

Állítmányi és határozói szerepben is hasonló — és kizárólag ilyen — bővít-ményeket kaphatnak; lássunk néhány példát! Előfordulhatnak:

– fokhatározóval: *Ám bármennyire csábítóak is az egyiptomiakkal összehasonlíthatatlan tiszteletdíjak; nemkülönben amennyire döntő itt a gesztus szerepe; E témában különösen feltűnő volt a legutóbbi futball EB-ről szóló beszámoló; némelyik alkotó megkésve és nem túl feltűnően, de mégiscsak bejuthatott a szellemi javak nemzetközi piacára; de így is eléggé idegesítő volt; a Quinncipiac College ajánlata igen kedvező volt; nem volt egészen megnyugtató a biztosítá-sa; milyen megnyugtató, hogy...; vajon rajtuk át / kevésbé bántó a napfogyat-kozás?; Azt hiszem, mindkettejük számára rendkívül gyümölcsöző volna; a ... nagy és gazdag orosz prózairodalom nem a rosszul értelmezett alkuk és elhall-gatások miatt hanyatlott-e meg olyan ijesztően; ami elég ijesztően hangzik; Bármennyire is meglepő, a ... legtöbbje azt mondta; Mi volt ilyen tasztító vagy ilyen gyorsan beláthatóan reménytelen?; Milyen különbözőek vagyunk; Ez a szakasz nagyon különböző az emberszabású majmok esetében; szónoki kérdése-imre oly lehangoló a válasz; Bármennyire mérgezők is a növény barnásfekete magvai; Nagyon is szembeötlő az ideológiai szembenállás; ez nem hangzott túl biztatóan; Ez nem hangozhatott nagyon meggyőzően;*

– fokhatározó értékű tárggyal: *A bánata tehát kicsit se bántó; kellemes időtöltés a golf / bár egy kicsit fárasztó;*

– részeshatározóval: *Szeretem az ilyen csendeket. Számomra megnyugtatóak, ennélfogva gondolatserkentőek;*

– tekintethatározóval: *amely mind indítékaiban, mind eredményeiben döntően befolyásolja a megújulási képességet; ebben is kiváló volt; Szóval: az előzmé-nyekhez képest volt igazán jó ez a cikk, de persze azért önmagában is kiváló;*

– időhatározóval: *mostanság a kurvás a menő; melyben az a menő, az a mo-dern, aki...* (ez utóbbi komplex idő- és körülményhatározó, a melyben a jelen-korra vonatkozik);

– és egyéb határozókkal, így: helyhatározóval: *mely a Quinipiac College-ben kötelező volt*; körülményhatározóval: *üres térben fárasztóbbnak tűnik a járkálás*; módhatározóval (ezek nem a cselekvés lefolyására vonatkoznak): *ami egy ágszerű struktúrát elképzelve nem is volna meglepő*; *Anyám megfogalmazása ... diabolikusan vonzó*; *egyre több igyekezettel nem megalázóak*; és okhatározóval: *ami azért és csak azért ingerlő, mert...*

Különösen érdekes a *jellemző* szó: igeként más vonzata van, mint melléknév-ként: *jellemez valamit vagy valakit — jellemző valakire vagy valamire* (vö. THIMAR, i. m. 147). E vonzattal igen gyakran szerepel: *a ... kritikai hang nemcsak a konzervatív jobboldalra, hanem a liberális baloldalra is jellemző volt*; *Hiszen az ősi kínai kultúrára sosem volt jellemző a hódító, uralkodó jelleg*; *A magasabb értékek azokra az országokra és korszakokra jellemzők, ahol és amikor...*; *Erre a bűncselekményfajta az jellemző ugyanis, hogy...*; *És ez a felfogás nemcsak a színészekre jellemző*; *Az jellemző lehet egy emberre, hogyan dolgozza fel magában.*

3.2.4. A bővíthetőség vizsgálatának összegzéseként elmondhatjuk, hogy vizsgált szóegyedeink (a *hasonló* szó kivételével) alapigéjük bővítményét nem tartják meg — vagy ha igen, akkor kizárólag minőségjelzői szerepben és olykor példatárbelitől többé-kevésbé eltérő jelentésben —; nem kapcsolódhatnak hozzájuk a cselekvés lefolyására vonatkozó módhatározók; bővítményeik az alapigék fakultatív bővítményei, amelyek a melléknevekhez is gyakran járuló bővítménytípusok; olykor az alapige bővítményétől eltérő, csak rájuk jellemző bővítményeket is felvehetnek.

3.3. Következő szempontunk annak vizsgálata, hogy kérdéses szavaink elláthatók-e *-ság/-ség* szófajváltó képzővel: a mellékneveket — a nem fajtajelölő s állítmányi szerepre nem alkalmas melléknevek, kivételével (vö. LENGYEL, i. m. 78) — lehet ily módon tovább képezni, a melléknévi igeneveket nem. Korpuszomban a 48 vizsgált szó közül mindössze kettő fordult elő ilyen képzővel: *A keresztény társadalmi tanítás és a demokratikus baloldali gondolkodás gyakorlati hasonlósága egyébként annyira nyilvánvaló* (ÉS 13); *elhalványulnak a két életforma különbözősége mellett* (MN 23); *hogy egymással, egymás különbözőségét elfogadva párbeszédet folytassanak* (MN 39) (tehát a *hasonló* ebből a szempontból melléknévszerűen viselkedik). Létezik még a *kitűnőség*, *kiválóság* és a *borzasztóság* szó is, de ezek nem 'az alapszóban kifejezett tulajdonság / állapot fogalma' jelentésűek (vö. *szomorú — szomorúság*; *beteg — betegség*), hanem inkább így lehetne jelentésüket definiálni: 'az e tulajdonsággal rendelkező személy vagy dolog': lásd például *közéleti kitűnőség* (hogy Kosztolányi szavaival éljek), *a magyar úszósport egyik kiválósága*, *Mi ez a borzasztóság?* A többi szó nem is látható el e képzővel; most csak néhány példát nézzünk: **bántóság*, **csábítás*, **döntőség*, **elképesztőség*, **fárasztóság*, **gyümölcsözőség*, **helyt-*

*állóság, *idegesítőség, *jellemzőség, *kiábrándítótság, *kötelezőség, *lehango-
lóság, *megalázóság, *meglepőtség, *rettentőség, *szembeötlőség, *taszítótság,
?undorítótság, *vádltóság, ?vonzóság.* Ám — mint már utaltunk rá — ennek a
képzőnek a használata még a melléknevek körében sem korlátlan: lexikai meg-
szorítások szabályozzák (LENGYEL, i. m. 78). Ezért e kritérium kérdésünk meg-
válaszolásában nem döntő fontosságú.

3.4. A valódi melléknévi igenevek jelentése ritkábban, a mellékneveké gyak-
rabban válik az alapige jelentésénél elvontabbá. Szavaink közül már korábban
ilyennek, az alapigénél elvontabb jelentésűnek minősítettem a következőket (a
jelentésmeghatározásokban mindig először az alapigéből képzett melléknévi
igenév jelentését, majd a melléknévként használatos szó — elvontabb — jelen-
tését adom meg): *biztató* 'nógató, ösztökélő' — 'ösztönző, serkentő', *gyötrő*
'gyötréssel kízó' — 'fájdalmas, lelki gyötrelmet okozó', *döntő* 'felborító', il-
letve '(el)határozó, döntést meghozó' — 'kulcsfontosságú, nagyon fontos', *fel-
szabadító* 'a szabadságot megadó vagy meghozó' — 'testi-lelki, gondolkodás-
beli szabadságot hozó', *fenyegető* 'fenyegetéssel félelmet okozó' — 'veszélyes',
kihívó 'kihívást adó vagy jelentő' — 'ledér, már-már erkölcstelen', *mérgező*
'méreggel ölü' — 'mérget tartalmazó', *támadó* 'támadást intéző' — 'negatív,
elítélő hangvételű, ilyen indulatokat hordozó', *vonzó* 'magához húzó' —
'vonzerővel rendelkező: szép, csinos stb.' , *taszító* 'valakinek vagy valaminek a
— kisebb-nagyobb mértékű — elmozdulását okozó' — 'nem szimpatikus, va-
lamilyen negatív, nemkívánatos tulajdonsággal rendelkező', *feltűnő* 'megjelenő'
— 'figyelmet keltő, feltűnést okozó', *helytálló* 'nehéz körülmények között bátor
stb. magatartást tanúsító' — 'igaz, a valóságnak megfelelő', *kirívó* 'a többiek
közé nem illő' — 'figyelmet keltő, feltűnést okozó, különös', *kitartó* 'nehéz
helyzetben kitartást tanúsító' — 'türelmes', *különböző* 'valamely, a másiktól
eltérő sajátossággal rendelkező' — 'többféle, sokféle' *menő* 'járó, haladó' —
'divatos, felkapott'.

Hasonlóképp különböző definíciókat adhatunk következő melléknévi igenév
— melléknév pároknak: *jellemző* 'valakit vagy valamit jellemzéssel bemutató'
— 'sajátos', *kötelező* 'valakit valamilyen kötelesség elvégzésére kényszerítő' —
'valamilyen szabály stb. által előírt, el nem kerülhető', *szembeötlő* 'rögtön va-
lakinek a szemébe tűnő' — 'figyelmet keltő, feltűnést okozó, különös', *szóra-
kozgató* 'valakinek szórakozást hozó' — 'vidám, vicces', *vádló* 'valakit valami-
lyen váddal illető' — 'negatív hangvételű, ilyen indulatokat kifejező'.

Vannak olyan szavak is — két sajátos szócsoporthoz — , amelyek azért nevezhe-
tők az alapigéhez képest elvontabb jelentésűek, mert kifejezetten minősítést fe-
jeznek ki; pozitív minősítést: *gyümölcsöző* (a példamondatokban 'nagyon hasz-
nos' jelentésben szerepel), *kedvező, kiemelkedő, kitűnő, kiváló*; vagy negatív
minősítést: *borzasztó, rettentő, undorító* (sőt esetleg még a *kiábrándító* is).

Egy korábbi részben már említettük az érzelmi-lelki, pszichikai ráhatást kifejező -ó/-ő képzős szavakat (és ezzel kapcsolatban a perfektiváló igeekötő kérdését). Ezek tehát jelentésük alapján is sajátos csoportot alkotnak, s e csoportba sorolhatók vizsgált szavaink közül a következők: *bántó, csábító, elképesztő, fárasztó, felháborító, felkavaró, idegesítő, ijesztő, ingerlő, lehangoló, megalázó, meggyőző, meggyőző, meghökkentő, meglepő, megnyugtató, riasztó.*

Egyetlen olyan szó van, amelynek esetében az alapige — *hasonlít* — és a belőle létrehozott -ó/-ő képzős szó — *hasonló* — jelentése között nem érzek különbséget: ez mindkét esetben 'valamilyen közös sajátságot mutat(ó)'.
3.5. Az igeekötős igékből képzett melléknévi igeneveknek elválhat az igeekötője, az ugyanilyen módon létrehozott melléknévek esetében viszont nem figyelhető meg az igeekötő elválása. Példáink közül igeekötős igékből képezzük a következőket: *elképesztő, felháborító, felkavaró, kiábrándító, kiemelkedő, kihívó, kirívó, kitarító, kitűnő, kiváló, lehangoló, megalázó, meggyőző, meghökkentő, meglepő, megnyugtató, szembeötlő.* Az egyszerűség kedvéért most ismét KOMLÓSY ANDRÁS példáját használom: igenév: *A még **be** nem **csomagolt** könyvek a padlón hevernek; A gyermekeiket nemcsak megszüülő, hanem **fel** is **nevelő** anyák.* Melléknév: **Egy nemcsak érdekes, hanem **meg** is **döbrentő** filmet láttunk* (i. m. 394).

Hasonlóképpen: **Egy nemcsak érdekes, hanem **el** is **képesztő** / **fel** is **háborító** / **fel** is **kavaró** / **ki** is **ábrándító** / **ki** is **emelkedő**, / **ki** is **tűnő** / **ki** is **váló** / **le** is **hangoló** / **meg** is **győző** / **meg** is **hökkentő** / **meg** is **lepő** / **meg** is **nyugtató** filmet láttunk; illetve: **Viselkedésed nemcsak egyetlen, hanem **ki** is **hívó** / **ki** is **rívó** / **szembe** is **ötlő**; *Természeted nemcsak megfontolt, hanem **ki** is **tartó**; *A büntetés nemcsak súlyos, hanem **meg** is **alázó** (de: *A gyermeküket nemcsak megverő, hanem **meg** is **alázó** szülők csak megvetést érdemelnek).***

3.6. Igen hosszadalmas lenne s a terjedelmi kereteket szétfeszítené az, ha mind a 48 szóegyedünk esetében megvizsgálnánk az igei transzformáció és a melléknévvvel való helyettesítés lehetőségeit. Ezért ezt most két példán fogom bemutatni, megjegyezve, hogy a többi szó elemzése is hasonló eredményre vezetne. Ha a kérdéses szó igei vonzattal, igenévként szerepel — *A lovait **biztató** kocsis nem vette észre a közeledő autót; Befejeződött a sok érdeklődőt **vonzó** millecentenáriumi koncertsorozat* —, elvégezhető a szerkezet igei transzformációja: *A kocsis, aki a lovait **biztatta**, nem vette észre a közeledő autót; Befejeződött a millecentenáriumi koncertsorozat, amely sok érdeklődőt **vonzott**.* A *biztató* és a *vonzó* szó nem helyettesíthető melléknévvvel, nincs melléknévi szinonimája: **a lovait **jó** kocsis; *sok érdeklődőt **szép**.* Amikor viszont a szó melléknévi szerepű — *Egy **vonzó** nő sétált végig az utcán; A helyzet **biztató*** —, nem veheti fel az alapige bővítményét: **Egy engem **vonzó** nő sétált végig az utcán; *A helyzet engem **biztató**;* s ha megpróbálkozunk az igei transzformációval, elég furcsa mondatokat kapunk: *?Egy nő sétált végig az utcán, aki vonz; *A helyzet*

biztat. Viszont szavainkat ez esetben helyettesíthetjük melléknévvel: *Egy szép nő sétált végig az utcán; A helyzet jó*.

Kivételt jelent itt a *hasonló* és a *fénylő* szó, hiszen: *Gondolkodása, erkölcsi és politikai felfogása valamikor Marháséhoz hasonló volt* → *Gondolkodása, erkölcsi és politikai felfogása valamikor Marháséhoz hasonlított*; illetve: *bőrük kissé fénylő* → *bőrük kissé fénylik*. Ezek nem helyettesíthetők melléknévvel.

3.7. Végül a toldalékolásban mutatkozó különbségeket kell számba vennünk: a melléknévi igenévhez a toldalékok (már amennyire egy valódi melléknévi igenév toldalékolható) előhangzó nélküli változatban, a melléknévhez előhangzós változatban kapcsolódnak.

A példatárban bőségesen szerepelnek az előhangzós toldalékkal rendelkező alakok, így ezeket nem sorolom fel újra. Nincs példa a következők előhangzós toldalékkal való ellátására: *fárasztó, felkavaró, gyötrő, helytálló, lehangoló, menő, riasztó, szembeötlő, kiábrándító*; de ezeket is toldalékolhatjuk hasonlóképpen: *fárasztóan viselkedsz, szavai felkavaróak voltak, feltételezéseit helytállóak, lehangolóan beszélsz, tünetei riasztóak, szembeötlően kevés érdeklődő látogatót el a koncertre, tapasztalatai kiábrándítóak*. Kérdésesebb ez: *?kinjai gyötrőek*. Nehezebb viszont a *menő* toldalékolása: **Ezek a ruhák menőek* — inkább: *menők; *menően / menőn viselkedik*. A jellemző, a kihívó, a támadó és a vádló előhangzó nélküli toldalékkal szerepel: *jellemzők, kihívón, támadón, vádlón*, de ugyanígy lehetséges a *jellemzőek, kihívóan, támadóan* is, illetve: *?vádlóan*. (Érdekességképpen megjegyzem, hogy a *gyötrők* és *vádlóan* alakokat a számítógép helyesírás-ellenőrző programja tévesnek minősítette.)

4. Összegzés

A minden szempontot figyelembe vevő, részletes vizsgálat után — úgy vélem — három jellegzetes csoportot különböztethetünk meg:

1. Igenevek. Ide legfőképpen a *hasonló* tartozik, mert alapigéje vonzatát még állítmányi és határozói funkciójában is megtartja, nem fokozható, sőt igévé alakítható, és nem helyettesíthető melléknévvel. Csak két szempontból viselkedik melléknévszerűen: *-ság/-ség* képzőt kaphat (ám ez nem döntő kritérium) és előhangzós toldalékkal állhat (bár az állítmányi szerepű *hasonlóak* helyett a *hasonló* is megfelelő). Bár THIMAR MÁRTA (i. m. 147) és az ÉKSz. (*hasonló* alatt) e szót melléknévnek minősíti. A szempontok többsége alapján melléknévi igenévnek minősíteném még a *fénylő* szót, megjegyezve, hogy állítmányi és fokjelles használata alkalmi, sajátos stílusértékű.

2. Átmeneti jellegű szóegyedek. E csoportba sorolom a tárgyas igéből képzett *-ó/-ő* képzős szavakat: *bántó, biztató, borzasztó, csábító, döntő, elképesztő, fárasztó, felháborító, felkavaró, felszabadító, fenyegető, gyötrő, idegesítő, ijesztő, ingerlő, kiábrándító, kihívó, kötelező, lehangoló, megalázó, meggyőző, meghökentető, meglepő, megnyugtató, mérgező, rettentő, riasztó, szórakoztató, támadó,*

taszító, undorító, vád(o)ló, vonzó; illetve a tárgyatlan igékből képzettek közül a *különböző*-t.

Ezek abban az esetben igenévnek tekinthetők, ha minőségjelzői szerepben állnak, ilyenkor megtarthatják az alapige vonzatát; így, vonzattal együtt nem lehetnek sem állítmányok, sem határozók, nem fokozhatók, nem járulhat hozzájuk *-ság/-ség* képző, jelentésük az alapige jelentéséhez képest nem válik elvontabbá, olykor elválhat az igekötőjük, elvégezhető rajtuk az igei transzformáció, és helyettesíthetők melléknévvvel, s mivel e szerepben nincs szó toldalékolásról, előhangzós toldalékkal nem szerepelhetnek.

Meg kell azonban jegyezni, hogy korpuszomban ezek a szavak még minőségjelzői szerepben is ritkán vették fel kötelező bővítményüket, a tárgyat (kivétel itt a *biztató* és a *gyötrő*), e lehetőség illusztrálása saját példákat kellett alkotnom. Minőségjelzőként általában a vizsgált korpuszban bővítmény nélkül álltak (nem ritkán az igenévi párhoz képest elvontabb jelentésben), illetve ha vettek is fel — ritkán — inkább az alapigéhez kevésbé szorosan kapcsolódó, fakultatív bővítményeket. Így ezen szavaink, ha bővítmény nélkül szerepelnek, s elvont jelentésűek, akkor inkább melléknevek.

Egyértelműen igenévek viszont abban az esetben, ha állítmányi vagy határozói funkciót töltenek be (melyek, mint említettük, eleve inkább a melléknevekre, mintsem a melléknévi igenevekre jellemzőek). Ez esetben az alapige vonzatát nem tartják meg, nem tipikus igei bővítmények kapcsolódnak hozzájuk, fokozhatók (néhány példától eltekintve), jelentésük az alapigééhez képest elvontabbá válik, igekötőjük nem válik el, nem minden esetben van perfektiváló igekötőjük, igévé alakíthatók és melléknévvvel is helyettesíthetők, legtöbbjük előhangzós toldalékkal szerepel. Igaz, *-ság/-ség* képzőt általában nem kapcsolhatunk hozzájuk, de ez — mint mondtam — önmagában nem túlzottan fontos kritérium.

Itt talán azt a megszorítást kell tennünk, hogy a *gyötrő, támadó, vád(o)ló* szavak mind állítmányi és határozói szerepben, mind fokjeles alakban meglehetősen kérdésesek, s az előhangzós változatú toldalék sem igazán kapcsolódhat hozzájuk, így azt mondhatjuk, hogy ezek csak alkalmilag, átmeneti jelleggel, sajátos stíluseszközként használatosak melléknévként.

3. Melléknevek. Ide sorolandók a tárgyatlan igéből létrehozott (s az előbbi két csoportba be nem került) *-ó/-ó* képzős szavak: *feltűnő, gyümölcsöző, helytálló, kedvező, kiemelkedő, kirívó, kitartó, kitűnő, kiváló, menő, szembeötlő*.

Ezek még minőségjelzői szerepben sem vehetik fel alapigéik jellegzetes bővítményeit (s általában e funkciójukban többnyire bővítmény nélkül fordulnak elő, a korábbiakban meg is jelöltem, melyik hány esetben, ha van is bővítményük, az sem az alapigéhez szokásosan, tipikusan kapcsolódó vonzat). Lehetnek állítmányok és állapothatározók. Mindkét esetben (minőségjelzőként és állítmányi vagy határozói funkcióban) elveszítik az alapige vonzatát, bővítményeik csupán az alapige fakultatív bővítményei vagy csak rájuk e funkcióban jellemző

bővítmények (típusukra nézve ezek melléknévi bővítmények is), legtöbbjük fokozható, az alapige jelentéséhez képest elvontabbá válnak, igekötőjük nem válhat el, nehezebben transzformálhatók igévé és nehezen helyettesíthetők melléknévvvel, előhangzós toldalékok kapcsolódhatnak hozzájuk. Csak egyetlen szempontból nem felelnek meg a melléknévi kritériumoknak: *-ság/-ség* képző nem kapcsolódhat hozzájuk.

A fentebbiekben természetesen — a terjedelmi korlátok miatt — csak néhány jellegzetes adat részletes vizsgálatára térhettem ki. Említettem már, hogy itt csak olyan szavakat vettem figyelembe, amelyek legalább két melléknévi sajátosságot is példáztak korpuszomban. Ezekon kívül számos olyan *-ő/-ő* képzős szó van, amely állítmányként vagy határozóként vagy fokjeles alakban szerepelt. Mindezek további vizsgálatot igényelnek; mint ahogy a hasonló jellegű *-t/-tt*, *-andó/-endő* és *-ható/-hető* képzős szavak is megkívánják a részletes elemzést.

SZILASSY ESZTER

Irodalom

- A. MOLNÁR FERENC (1991): A két- és többszófajúság; a szófajváltás. In: *A magyar nyelv történeti nyelvtana. I. A korai ómagyar kor és előzményei*. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Bp. 553–83.
- KOMLÓSY ANDRÁS (1992): A melléknévi igeneves szerkezetek sajátosságai. In: *Strukturális magyar nyelvtan*. Szerk. KIEFER FERENC. Bp. I, 393–5.
- LENGYEL KLÁRA (2000): *Az igenevek helye a szófaji rendszerben*. NytudÉrt. 146. sz. Bp.
- SZILASSY ESZTER (2003): Melléknévi igeneveink mondatbeli szerepéről. *MNyj*. 41: 593–602.
- TEMESI MIHÁLY (1961–1962): A melléknévi igenév. In: *A mai magyar nyelv rendszere I–II. Leíró nyelvtan*. Szerk. TOMPA JÓZSEF. Bp. I, 229–33.
- THIMAR MÁRTA (1989): A melléknévi csoport. In: *Fejezetek a leíró magyar nyelvtan köréből*. Szerk. RÁCZ ENDRE. Bp. 139–80.

Források

- EP = Esterházy Péter: *A halacska csodálatos élete*. Bp., 1991. [A kötetből egy előadás, egy interjú és egy beszéd: A halacska; „Azt csinálom, amit eddig, nézdegélek”; Közép-Európa mint seb, homály, hiba, esély és reménytelenség.]
- ÉS = *Élet és Irodalom* 1996/39.
- ÉT = *Élet és Tudomány* 1995/40.
- Körk. = *Körkép* 1992. *Huszonhat mai magyar író kisprózája*. Bp., 1992.
- MN = *Magyar Narancs* 1996/39.
- NL = *Nők Lapja* 1996/23.
- Nsz. = *Népszabadság* 1996/244.
- Riv. = *Rivalda 1988–89. Hét magyar színmű*. Bp., 1990.
- SzV = *Szép versek 1990*. Bp., 1990.
- VM = Vámos Miklós: *A New York–Budapest metró*. Bp., 1993.